

เมื่อนายช่างถ่ายรูป จอห์น ทอมสัน มาเยือนกรุงสยาม

(ตอนจบ)

น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ

ชื่อบทความ: **เมื่อนายช่างถ่ายรูป จอห์น ทอมสัน
มาเยือนกรุงสยาม (ตอนจบ)**

ที่มา: **ดิฉัน ปีที่ ๑๘ (๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๗)**
หน้า ๓๖-๔๐, ๑๐๘-๑๑๐

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช เมื่อทรงพระเยาว์ นายทอมสันได้รับ
พระบรมราชานุญาตให้บันทึกภาพพิถีพิถัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เมื่อนายช่างถ่ายรูป จอห์น ทอมสัน มาเยือนกรุงสยาม

น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ

ตอนจบ

หลังจากนั้นอีกไม่นาน ก็มีคนนำข่าวมาจากพระราชวัง ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาให้นายช่างทอมสันไปทำการถ่ายภาพพิธีโสกันต์ของเจ้าฟ้ารัชทายาท คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ซึ่งขณะนั้นทรงพระเยาว์เป็นเด็กอยู่

งานพิธีโสกันต์ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์นี้ ยาวนานถึงหกวัน มีการก่อสร้างเขาไกรลาส ซึ่งนายทอมสันได้มีโอกาสถ่ายภาพไว้ และจัดไว้ว่าสวยงามแปลกประหลาดเพราะภูเขานั้นสร้างบนฐานไม้ แต่คลุมด้วยแผ่นตะกั่ว มีทั้งหน้าหินและถ้ำน้ำ ประดับด้วยพืชพันธุ์ดอกไม้ตระการตา และบนยอดเขานั้นก็มีวัดเล็ก ๆ ตั้งอยู่

ลักษณะของเขาไกรลาสนี้ ทางไทยเราก็ได้บรรยายไว้ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มีใจความว่า

“ครั้นมาถึงเดือน ๒ พระฤกษ์จะได้โสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ โปรดฯ ให้ทำเขาไกรลาสขึ้นที่หน้าแก่งเทพรัตนสถาน สูง ๘ วา มีมณฑปบนยอดเขามีสรูพระอิศวร และรูปพระจันทร์พระอาทิตย์ เทวดาทั้ง ๘ ทิศ ระย้ากินนรบรรจุพระบรมธาตุ ตั้งมหาสมุทร เครื่องพิธีครบทุกสิ่ง สิ่งของที่ตั้งในพระมณฑป ก็ตั้งเต็มตามตำราอย่างเขาไกรลาสมาแต่ก่อน

ครั้งนี้ทรงเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ตั้งพระมหาสมุทร ไม้มหาโพธิ์ เครื่องที่จะทรงเมื่อโสกันต์แล้ว ได้ตั้งรวมในพิธีมณฑปยอดเขาไกรลาสทั้งสิ้น และรูปสัตว์จัตุบาททวิบาทต่าง ๆ นานา มีพระยานาค พระยามังกร พระยาช้างอัฐทิศ ซึ่งอยู่ตามทิศเชิงพระเมรุ มาประดับประดาไว้ในบริเวณนั้นทุกสิ่งทุกประการ ตามอย่างราชประเพณีแต่ก่อน

กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเป็นแม่กองทำ ขอแรงพวกจีนเจ้าภาษีนายอากร ทำเครื่องภูเขาวิจิตรต่าง ๆ หนทางก็ปูเสื่อมาในราชวัติจักรเบญจรงค์ ตั้งแต่เกยในพระราชวังหน้าพระที่นั่งนงคารญสโมสร ตลอดมาถึงพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ ถึงประตูพรหมเต็มไป

ทั้งเขาไกรลาส มีทหาร ๑๐ หมู่หนึ่งกลาบาตปีพาทย์กลองแขก และเครื่องเล่นหุกคะเมนได้

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ลวดนอนหอกนอนดาบคาบค้อนเล่นกลต่าง ๆ รายเข้ามาตามหว่างราชวัติถึงประตูพินาณไชยศรี

ชั้นในก็มีมวงกลุ่ม คุลาดีไม้ กระอ้วแทงควาย แทงพิไสย มีระเบง แต่ระบำนั้นแต่งเจ้าจอมละครรำ ออกไปรับเมื่อพระที่นั่งประทับเกยเยียดยัด”

ส่วนกระบวนเหล่านั้น ก็จัดกันอย่างเต็มที่ ให้สมพระเกียรติเจ้าฟ้ารัชทายาท นายทอมสันเล่าว่ามีการแห่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์รอบเขาไกรลาสสามรอบทุกวัน ต้นขบวนแห่เป็นเหล่าขุนนางราชการชั้นผู้ใหญ่ ตามด้วยเจ้าจอมทั้งหลาย นุ่งห่มแพรสีต่าง ๆ และมีสตรีจำนวนหนึ่งแต่งตัวเป็นผู้หญิงฝรั่ง ซึ่งนายทอมสันบอกว่าดูแล้วก็น่าตลกขบขันมากกว่าสวยงาม เพราะทำผมมวย นุ่งกระโปรงยาวบานแบบสู่มไก่อ และหน้านั้นทาขมิ้นเสียจนเป็นสีทองอร่าม

นอกจากนั้นก็มิดีกสาว ๆ แต่งตัวชุดขาวสวยงาม นำหน้าแครงที่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงประทับอยู่ เด็กสาวอีกสามคนแต่งชุดสีทองมีเพชรพลอยประดับรำละครอยู่หน้าพระองค์ นายทอมสันได้ทำการถ่ายภาพนี้ไว้ เห็นคนหามแครงที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายประทับนั่งอยู่ และเห็นองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ประทับยืนรออยู่ รูปนี้ นางแอนนา ลีโอโนเวนส์ ได้ขโมยเอาไปประดับหนังสือที่เธอแต่งเกี่ยวกับชีวิตของเธอในกรุงสยาม และทั้ง ๆ ที่รู้ดีว่าเป็นพระฉายาลักษณ์ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ก็กลับฝอยเอาคือ ๆ ว่าเป็นภาพของการแห่เจ้าหญิงไทย

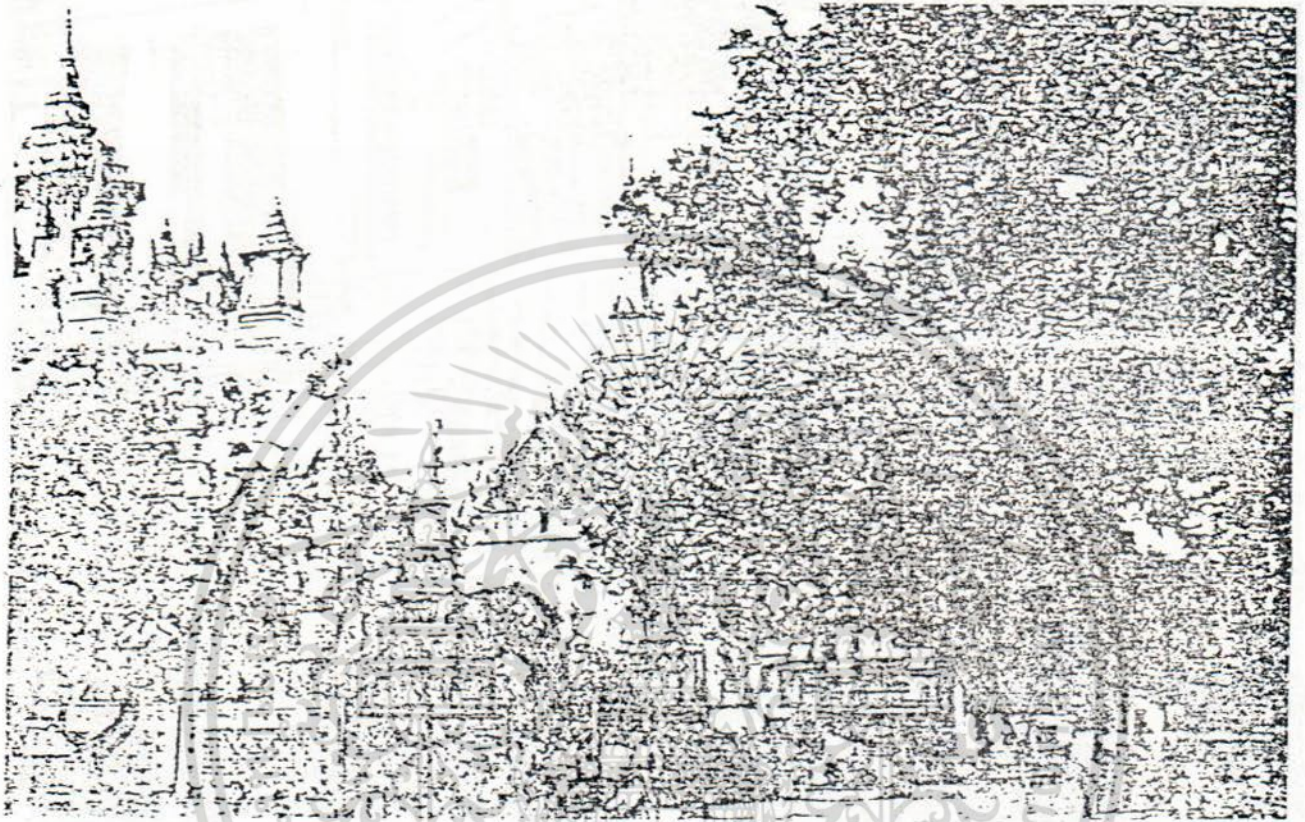
การแห่รอบเขาไกรลาสนี้ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่สี่บันทึกไว้ว่า

“ครั้นเสร็จการแล้ว ณ วันจันทร์ เดือน ๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลาบ่าย ตั้งกระบวนแห่ออกประตูราชสำราญ กระบวนหน้ามีทหารสก็อตคืออังกฤษ ทิศเหนือถือขวานหมู่มหนึ่ง ถัดมามีทหารญี่ปุ่นถือธนูหมู่มหนึ่ง ถัดมาทหารอย่างยุโรปถือปืนไรเฟินหมู่มหนึ่ง มหาดไทยกลาโหมเป็นประตูหน้า ถัดมามหาดเล็กนุ่งเกี่ยวทองขาวสอดเสื่อกรุยสวมล้าพอกเดินพนมมือสองแถวหมู่มหนึ่ง

สายกลางมีเจ้าหุ้มแพร เดินเป็นสารวัตรแถวหนึ่ง ถัดมาเด็กมลายูเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง เด็กฝรั่งเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง เด็กญวนเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง เด็กแขกเทศเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง เด็กจีนเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง เด็กศิรีษะจุกเดินสองแถวหมู่มหนึ่ง ในระหว่างเด็กนั้นมีกลองชนะแตรสังข์ประโคม ถัดมามีมหาดเล็กเชิญเครื่องสูงเชิญพระแสงสลักกัน

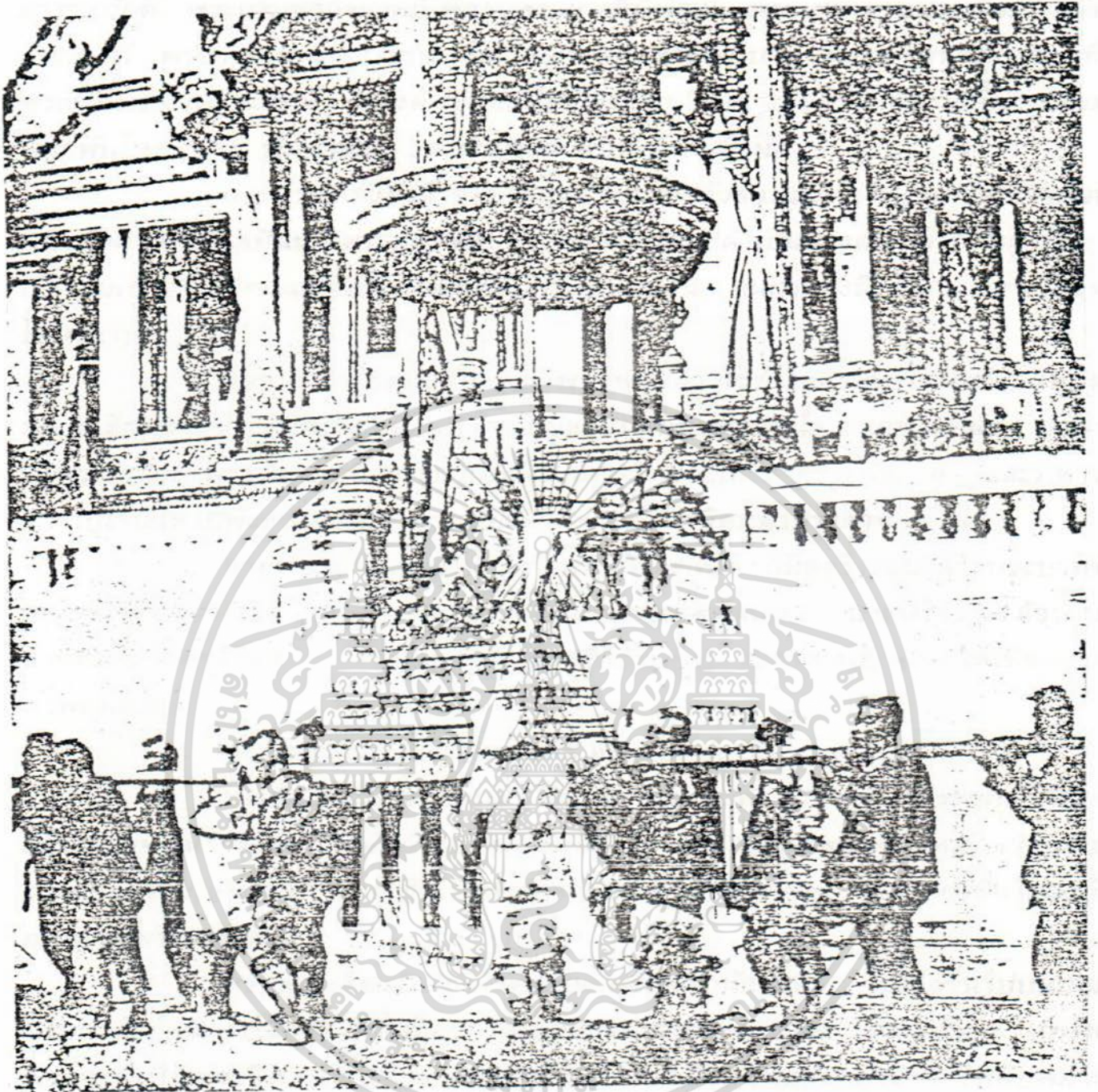
ถึงหน้าพระลานมีนางมยุระฉัตรหนึ่ง นางเชิญพุ่มดอกไม้เงินทองสอง นางราชนิกุลกำกับสองข้าง พระราชยานนั้น มีอินทร์พรหมเชิญเครื่องสูงเคียงพระราชยานนั้น จัดเอาเจ้าพระยาและพระยาที่เป็นเชื้อพระวงศ์บ้าง ที่เป็นตระกูลคู่เคียงแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้าง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เขาไกรลาส ตั้งอยู่บนส่วนหนึ่งของพระบรมมหาราชวัง ใช้เป็นที่สร้างในพิธีโสกันต์ของสมเด็จพระปิยมหาราช

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ขบวนแห่พระราชพิธีโสกันต์ที่นายทอม โนบั้นติกภาพไว้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เคียงที่หนึ่งเจ้าพระยานครราชสีมาพระยามนตรีสุริยวงศ์ เคียงที่สองพระยาราชภักดี พระยามหาอำมาตย์ ที่สามพระยาศรีพิพัฒน์ พระยาราชานุประพันธ์ ที่สี่พระยาราชบุรี พระยาราชพงศานุรักษ์ ที่ห้าพระยาประชาชีพภิบาล พระยาเสนาภูเบศร ที่หกพระยาโบราณบุรานุรักษ์ แต่งตัวนุ่งยกเสื่อเยียรยับ อย่างน้อยชั้นในสวมเสื้อกรวยสวมลำพอกพันไหมดบัง พันผ้าบัง แต่งตัวประกวดประชันกันยิ่งนัก

กระบวนหลังมีเจ้าจอมเชิญเครื่องแต่งตัวสวมมงกุฎพระบุตรีตามเสด็จหมู่หนึ่งถัดมาเจ้าจอมเป็นนางสระหมู่หนึ่ง ถัดลงมาเจ้าจอมแต่งเป็นนางสระฝรั่งอีกหมู่หนึ่ง มีเจ้าจอมเฝ้าแก้ว เจ้าจอมแต่งเป็นทหารสลัดกันไปทุกตอน จนกระทั่งถึงพวกนางสระโขนนุ่งโจงกระเบน

ต่อนางสระโขนลงไป พวกหญิงสาวใช้เข้าในกรมหมู่โจงกระเบนหมู่หนึ่งมหาดเล็กผู้ชายเข้าในกรมหมู่หนึ่งมหาดเล็กผู้ชายรำในกรมหมู่หนึ่ง รถพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่งพระเสลี่ยง พระวอหมู่หนึ่งกระบวนหลังมีทหารไทยถือเครื่องอาวุธต่าง ๆ และทหารปืนอย่างยุโรปแห่ไปฟังพระสงฆ์เจริญพระปริตรที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๓ วัน”

นายทอมสันเล่าต่อไปว่า ก่อนทำพิธีโสกันต์ ก็มีสตรีงามมาล้างพระบาทด้วยคนโทน้ำที่ทำด้วยเงิน และมีการสงน้ำที่ต้นเขาไกรลาสนั่นเอง นายฝรั่งช่างกล้องบันทึกด้วยความภาคภูมิใจว่า เขาเป็นฝรั่งคนเดียวที่ได้รับพระบรมราชานุญาต ให้เห็นและถ่ายภาพทุกอย่าง

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่สี่ อธิบายต่อไปว่า

“รุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๒ แรม ๓ ค่ำ เวลาเช้า พระฤกษ์ได้โสกันต์แล้วโปรดฯ ให้ ขพณฯ หัวเจ้าท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาภูธรภักย์ ที่สมุหนายก ด้วยเป็นเชื้อพราหมณ์แต่งตัวเป็นเทวดา จูงพระกรขึ้นไปส่งที่สระอโนดาตเขาไกรลาส

ครั้งส่งเสด็จแล้วก็ผลัดพระภูษาพลับปลาน้อยแล้ว เสด็จขึ้นไปบนมณฑปปรับน้ำสังข์และพระอิศวร ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งพระองค์เป็นพระอิศวรครั้งรับพระกรเสร็จแล้วก็เสด็จกลับลงมาประทับที่พลับพลาต้นทักษิณทิศทรงเครื่องต้นเสร็จแล้ว กระบวนแห่ก็ผลัดเครื่องแดง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาส่งขึ้นพระราชยาน แล้วก็แห่เวียนเขาไกรลาสโดยทักษิณาวรรตมาสามรอบ แล้วเลยแห่ไปเข้าประตูราชสภาราญ ขึ้นเกยที่หน้าพระที่นั่งนคราญสโมสร

ครั้นเวลาบ่าย ก็แห่เครื่องแดงมาสมโภชที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอีกเวลาหนึ่งกับสองวันเป็นคำรบหกวัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับพระกรและส่งขึ้นเกยลงเกยข้างในและข้างนอกทุกเวลาครั้ง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๒ แรม ๖ ค่ำ แห่ผอบ ซึ่งใส่พระเกศาเป็นกระบวนเรือไปลอยที่ท้ายพระบรมมหาราชวัง”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

นอกจากจะถ่ายพระบรมฉายาลักษณ์ และถ่ายพิธีโสกันต์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้า
รัชทายาทนี้แล้ว นายทอมสันก็ยังได้มีโอกาสออกไปชมภูมิประเทศกรุงสยาม และศึกษา
ลักษณะของพลเมือง

มีตอนหนึ่งเล่าว่า ผู้ชายคนไทยนี้ชอบเล่นการพนันเป็นอย่างยิ่ง มีทั้งชนไก่
เล่นถั่วเล่นโป เป็นต้น และที่ร้ายยิ่งกว่านั้นคือหัวหน้าครอบครัวบางคนที่มีเมียมากลูกมาก
แต่ตนเองเป็นทาสของปีศาจการพนัน เวลาเข้าบ่อนก็มักจะบังคับให้ลูกเมียติดตามไปด้วย
หลายคน เมื่อเล่นพนันจนหมดเงินแล้ว ก็เริ่มเอาลูกเล็กเด็กน้อย รวมทั้งเมียแก่เมียสาว มา
ขายเป็นทาสในบ่อนพนันทีละคนสองคน

หรือถ้าเล่นไพ่เล่นถั่วไปแพ้เป็นหนี้เขาก็ยกลูกสาวลูกชายหรือเมียให้แก่เจ้า
หนี้แทนเงินสด ไม่มีเยื่อใยหรือความคิดคำนึงว่าลูกเมียของตนนั้นจะรู้สึกอย่างไร มีหน้าซ้ำ
การกระทำเช่นนี้ก็ไม่ได้ผิดกฎหมาย เพราะกฎหมายของบ้านเมืองนั้นอนุญาตให้สามีขายภรรยา
และลูกลงเป็นไพร่เป็นทาสได้ และเมียกับลูกก็ต้องยอมรับเคราะห์ของตนโดยไม่มีสิทธิ
ประท้วงหรือโต้เถียง

นายทอมสันเขาเห็นว่าเป็นระบบกฎหมายระบบประเพณีที่ป่าเถื่อนไร้ศีล
ธรรม กล่าวติเตียนว่าคนไทยเป็นชาติที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งห้าม และสั่งสอนพุทธศาสนิก
ชนมิให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แต่ความประพฤติของผู้ชายไทยเหล่านี้ แท้จริงดำซ้ำยิ่งกว่าการฆ่า
สัตว์ตัดชีวิตเสียอีก ก็กลับไม่มีผู้ใดออกกฎหมายห้ามปรามแก้ไขเลย

ส่วนระบบศาลตุลาการนั้น เขาก็บรรยายว่าดูค่อนข้างจะล้าหลังไม่ทันสมัย
ยากที่จะเห็นว่าอำนวยความสะดวกได้เต็มที่ เขาได้ไปเยี่ยมบ้านของผู้พิพากษาท่านหนึ่ง
และได้เห็นวิธีที่ท่านผู้นี้ปฏิบัติงาน ซึ่งก็ไม่ได้ทำอะไรนอกจากนั่งห้อยเท้าอยู่บนแท่นสูง
ผ้าเตี่ยวปิดกันเล็ก ๆ ผืนหนึ่ง เสื้อก็ไม่ใส่ปล่อยพุงพลุ้ยน่าเกลียด ปากก็เคี้ยวหมากบ้วนน้ำ
หมากน้ำลายอยู่ตลอดเวลา

เจ้าหน้าที่ก็นำนักโทษเข้ามาให้ท่านดูแล้วพวกญาติพี่น้องของนักโทษก็
คลานเอาของกำนัลมามอบให้แก่ท่าน เป็นวิธีขอความกรุณาปราณีให้ท่านผ่อนลดโทษให้เบา
ลง ท่าทางท่านสนใจต่อของกำนัลมากกว่าเรื่องคดีหรือตัวนักโทษเอง และนายทอมสันมี
ความรู้สึกว่า นักโทษคนไหนมีญาติพี่น้องนำหมูเห็ดเปิดไก่คลานบนบอมมาให้แก่ท่านมาก
โทษของเขาก็จะมีน้อย ผู้ใดเคราะห์ร้ายไม่มีญาติพี่น้องเหลียวแลก็ต้องโทษหนักกว่า

ซึ่งคิดแล้วความจริงมันก็ไม่ผิดกฎหมายชาติเท่าไรนัก เพราะผู้ใดทำผิด แต่
ยังมีความเป็นคนดีพอที่ญาติพี่น้องไม่เกลียดชังต้องการให้ความช่วยเหลือ ก็สมควรที่จะได้
รับโทษทัณฑ์น้อยกว่าคนที่ทำผิดและเลวทรามจนไม่มีญาติพี่น้องต้องการมายุ่งเกี่ยวกับ

“ที่นั่น ในโรงศาลที่เปิดโล่ง เราได้พบผู้พิพากษาคณอ้วน มีผ้าแพรผืนเล็ก
ๆ พันกันของท่าน เป็นชุดเครื่องแบบตุลาการ นั่งอยู่ตรงหน้าตั่งเล็ก ๆ ห้อยขาที่อ้วนท้วน
ข้างหนึ่งอยู่ในแสงแดด มีนางทาสคอยพัดให้ ปากนั้นเต็มไปด้วยหมาก และนานทีก็ตะคอก
ถามนักโทษที่จับมาขังไว้ในคอกตรงหน้าท่าน

อีกส่วนหนึ่งเล่าว่า นายทอมสันได้มีโอกาสไปศึกษาที่นั่น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ส่วนเพื่อนฝูงและผู้อุปการะทั้งหลายของนักโทษ ต่างก็พากันคลานเป็นแถว ยาว ถือของกำนัลคือผลไม้ ขนม และสิ่งของอื่น ๆ ผ่านหน้าท่านผู้พิพากษา เวลาใดที่มีหมู ชันโต หรือของกำนัลที่ดีเท่าเทียมทำให้ท่านมีความพอใจเป็นพิเศษ ท่านจะอ้าปากซึ่งเต็มไปด้วย น้ำลาย ส่งเสียงโครกครากและหันมุกหรือคางของท่านไปทางพวกทาสที่คอยรับใช้ ท่านอยู่ ให้เข้าใจว่าของกำนัลชิ้นนั้นจะต้องเอาไปตั้งบนโต๊ะของท่านเป็นพิเศษ

ขบวนคนชนของกำนัลนี้ ก็จะผ่านเข้าไปในประตูบ้านของท่าน และวางสิ่ง ของต่าง ๆ ลงบนแท่นที่ครอบคร้วท่านผู้พิพากษา ซึ่งเต็มไปด้วยความยุติธรรมนี้จัดไว้

ด้วยเหตุเหล่านี้ เราก็แน่ใจได้ว่า นักโทษที่มีเพื่อนฝูงเยอะ ก็ไม่ต้องกลัว อะไร แต่ถ้าจะกล่าวด้วยความยุติธรรมต่อรัฐบาลและพระเจ้าแผ่นดินสยามที่เพิ่งจะสว่างไสวไป ฉันท้องบอกต่อว่าผู้ที่มีความผิดร้ายแรงนั้น มิได้รับอนุญาตให้รอดพ้นโทษไปได้ ฉันท้องไม่มี วันลืมภาพที่ได้เห็นภายในโรงลหุโทษแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ บ้านของเพชรฆาตนั้นอยู่ติดกับ คุก เราก็เลยแวะเยี่ยมเขา ก่อนที่จะเข้าไปชมลหุโทษ

นายเพชรฆาตนี้หน้าตาน่าเกลียด และมีความภาคภูมิใจในหน้าอกที่เต็มไปด้วย กล้ามและแขนที่เรียวแข็งแรงของเขา ซึ่งเมื่อถูดาบฟันลงแล้วก็ได้ยุติชีวิตของอาชญากร เคาระห์ร้ายไปแล้วหลายคน เขาหยิบดาบมาให้ชมด้วยความเต็มใจ มันวิบเพราะเพิ่งลับและ ขัดถูมาเมื่อไม่นานนี้ และเอานิ้วมือของเขาแล่นลูบตามคมดาบอย่างเบา ๆ ด้วยความรัก ยิ้ม น้อยยิ้มใหญ่แล้วก็หลบตัวหายไป

ฉันมองดูเขาหายตัวไปแล้วก็ถอนหายใจยาว ฉันรู้สึกว่านายเพชรฆาตนี้ มองฉันอย่างเอาจริงเอาจังสมควรแก่อาชีพของเขา เพราะเห็นเขาเพิ่งเล็งตรงคอของฉันท้อง ซึ่ง ใหญ่หนากว่าคอของคนอื่น ๆ ที่เขาได้เคยเกี่ยวข้องด้วย

ในส่วนหนึ่งของคุกนั้น มีนักโทษชายอยู่หลายคน ถูกใส่โซ่ตรวนอย่างหนัก และคนสองคนมีแผลบนผิวหนัง ต่างกำลังทำอิฐอยู่ในโคลนเลน บางคนนั้นถูกล่ามโซ่มา เป็นปีและสภาพของเขาทำให้ฉันนึกถึงภาพนรกในพุทธศาสนาที่ฉันได้เห็นบนกำแพงวัด บรรยากาศนั้นเต็มหนาไปด้วยเสียงร้องโอดครวญและเสียงโซ่ตรวนโก้งกร่าง

มีนักโทษหญิงคนหนึ่งนั่งอยู่บนม้ายาว มีความผิดฐานฆ่าคนตาย ดูเธอจะ ได้รับความเมตตาปราณีและผ่อนผัน เพราะไม่โดนใส่โซ่ตรวน มีแต่สายโซ่ล่ามเธอติดกับลูก น้อยที่นอนยิ้มและส่งเสียงอยู่บนดักของมารดา ทำความพยายามที่จะให้ใบหน้าซึ่งอิดโรย ของแม่แจ่มใสขึ้น

หลังจากนั้นไม่นาน มีคนมาบอกฉันว่าเธอได้รับพระราชทานอภัย ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะลูกน้อย และฉันเองก็เชื่อข่าวที่ลือกันเช่นนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงมีความรัก พระโอรสธิดาของพระองค์เป็นพิเศษ และพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้น จะถือว่าการช่วยชีวิตเป็น บุญมากกว่าการตัดชีวิต”

ระหว่างพำนักในกรุงสยาม นายทอมสัน ได้เดินทางเข้าสู่ประเทศเขมร เพื่อ ทำการถ่ายรูปพระราชวังและวัดวาอารามของเขมร ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกับที่เขาได้เห็นใน

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เมืองไทย การเดินป่าเข้าสู่แดนเขมรนั้น เต็มไปด้วยความยากลำบากและเสี่ยงอันตราย แต่ นายทอมสันกับเพื่อนเดินทางฝรั่งอีกคนหนึ่งก็อุตสาหะบุกบันจนไปถึง และกลับมาสู่กรุงสยาม ได้โดยปลอดภัย

หลังจากนั้นไม่นาน ก็ได้รับพระบรมราชโองการให้เข้าไปเฝ้าในพระราชวัง อีก คราวนี้ได้เข้าไปดูและทำการถ่ายรูปในวังของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ เสด็จสวรรคตไปแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระกรุณาจัดพิธีโสกันต์ให้แก่ พระโอรสของสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ พร้อมกันห้าองค์

กรมหมื่นนอลงกุฎิกิจประชาภิทรังได้รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลต้อนรับนายทอมสัน ตามเดิม คราวนี้นายฝรั่งได้เข้าร่วมบวชน้ำด้วย เดินไปพร้อมกับทหาร พระภิกษุและคน แต่งตัวเป็นเทวดา ร่วมกันไปจนถึงอารามที่จะประกอบพิธีโสกันต์นี้

หลังจากยืนคอยอยู่กับที่ประมาณครึ่งชั่วโมง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็เสด็จออกมา ตรงเข้ามาที่นายทอมสันและทรงยื่นพระหัตถ์ให้จับ พระองค์ทรงถามไถ่ด้วยความเมตตาเกี่ยวกับการเดินทางไปเยือนประเทศเขมร ตรัสว่าดีพระทัย โลงพระทัยที่ได้ข่าว ว่าฝรั่งทั้งสองกลับคืนสู่กรุงสยามได้โดยปลอดภัยทุกประการ และไม่ทรงเข้าพระทัย ทั้ง สงสัยอย่างยิ่ง ว่าทำไมฝรั่งสองคน ซึ่งดูท่าทางก็มีสติดี จึงได้ตัดสินใจเดินทางไกลแสนวิบาก เสี่ยงชีวิตเสี่ยงความตายด้วยอาจจะถูกสัตว์ป่ากัดกินหรือต้องสิ้นชีพด้วยไข้ป่าเพื่อจะไปดู ปราสาทหินที่ซำรุดทรุดโทรม

ในเมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม ให้ไปชมวัดวา อาราม และปราสาทในประเทศนี้ได้ตามสบาย และปราสาทกับวัดของไทยก็สวยงามตระการ ตากว่ามากนัก นายทอมสันจึงเอารูปภาพที่ไปถ่ายมาจากเขมรถวายต่อพระองค์ ซึ่งเมื่อทรง ทอดพระเนตรแล้ว ก็พอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่า

"What can I do for you, Mr. Tomo-Shun? I will give you, if you wish, a free passage to Singapore"

นายทอมสันก็จัดบันทึกในหนังสือไว้เล่น ๆ ว่า พระองค์คงจะทรงคิดว่าฝรั่ง คนนี้เป็นยักษ์เสียกระมัง จึงจะทรงรับส่งตัวกลับเมืองสิงคโปร์ อาจจะยังทรงคิดว่าเขาสติไม่ดี ที่ไปถ่ายภาพปราสาทเก่า ๆ ทรุดโทรมแล้วยังมีหน้าถ่ายรูปภาพเหล่านั้นมาถวายต่อพระองค์ อีก

หลังจากเสร็จการปราศรัยด้วยแล้วก็ทรงจับมือนายทอมสันอีก และจูงมือ ฝรั่งพาไปที่ประตูวัด ทรงอธิบายพิธีโสกันต์ให้ฟังอย่างละเอียด

นายทอมสันเล่าว่า วัดนั้นสวยงามจนเขาตกใจ บนข้างฝามีรูปวาดเป็นสีสด ตระการตา มีพระพุทธรูปตั้งอยู่บนแท่นซึ่งประดับด้วยดอกไม้ พื้นนั้นทำด้วยหินอ่อนพระเจ้าหลานเธอทั้งห้าองค์ประทับอยู่ด้านซ้ายของแท่นพระ ทรง ส่วนขุนนางข้าราชการสำคัญ ทั้งหลายนั่งอยู่ด้านขวามีพระโอรสธิดาองค์อื่น ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ประทับ อยู่รอบด้าน และบรรยากาศนั้นเงียบสงบ

เมื่อเสร็จพิธีแล้วทอมสันก็ขอถ่ายรูปพระพุทธรูปและพระโอรสธิดาเหล่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลังจากนั้น ท่านขุนนางสำคัญผู้หนึ่งก็จุดเทียน และส่งต่อให้พระภิกษุทั้งหลายส่งกันต่อๆ ไปจนครบวงสามครั้ง หลังจากเสร็จพิธีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก็ตรัสถามนายทอมสันว่า เขาคิดว่าปราสาทราชวังต่าง ๆ ที่เขาได้ไปชมในเมืองเขมรนั้น ควรขึ้นแก่ประเทศสยามหรือไม่

นายทอมสันก็ตอบพระองค์ว่า เขาคิดว่าสมควรขึ้นแก่กรุงสยาม พระองค์ได้สดับฟังเช่นนั้นก็ทรงพอพระทัย ตรัสว่าจะออกค่าเดินทางกลับกรุงสิงคโปร์ให้ และจะมีพระราชหัตถเลขาอธิบายเพิ่มเติมให้อีกด้วยว่าทำไมปราสาทของเขมรจึงสมควรอยู่ในกรรมสิทธิ์ของไทย

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงให้การต้อนรับนายทอมสันเป็นอย่างดีทรงสนทนาปราศรัยด้วยถึงกับทรงยื่นพระหัตถ์ให้จับและจูงมือนายทอมสันเข้าอุโบสถประกอบพิธีโสกันต์นั้น แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการปกครองแผ่นดินของพระองค์ ขณะนั้นมหาอำนาจฝรั่งเศสเริ่มต้นรุกรานแย่งแผ่นดินประเทศเรา และมหาประเทศอังกฤษเองก็ส่งข้าราชการมาเจรจาแบ่งแย่งแผ่นดินเช่นเดียวกัน

กรุงสยามกำลังถูกยักษ์ฝรั่งบีบคั้นทั้งสองด้าน จะเอาตัวรอดได้ก็ด้วยการทำให้ยักษ์ทะเลาะกันเอง มันจะได้อ่อนแรงลง ไม่มุ่งแต่จะร่วมกันทำร้ายเรา นายทอมสันเป็นชาวสกอต ซึ่งก็เปรียบเป็นคนอังกฤษของอาณาจักรเกรตบริเทน ฝรั่งเศสนั้นสนใจแย่งดินแดนด้านตะวันออกของประเทศเรา ถ้าทรงอธิบายให้อังกฤษเห็นด้วย ว่าดินแดนที่ฝรั่งเศสสนใจ เช่น กรุงเขมรนั้น สมควรเป็นของไทย อังกฤษก็จะเป็นกำลังคอยขัดคอฝรั่งเศส และเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายไทย

ในขณะนั้น อังกฤษเขาเริ่มตีดินแดนของพม่าไปเป็นเมืองขึ้นแล้วมากมาย ส่วนฝรั่งเศสก็ได้ใช้กำลังกองทัพยึดเมืองสำคัญต่างๆ ของประเทศญวน ทั้งสองมหาประเทศได้บุกรุกเข้ามาประชิดเขตแดนไทย แต่เพราะยังมีความเกรงใจกรุงสยามเนื่องจากพระปรีชาสามารถยอดเยี่ยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่ได้ทรงดำเนินวิถีการเมืองต่างประเทศให้เราพ้นภัย เขาก็เลยยังไม่คิดรุกร้าดินแดนเรา

แต่ก็ยังอุตสาหะส่งข้าราชการมาเจรจากับฝ่ายเรา เกี่ยวกับการปักเสาแบ่งเขตชายแดนให้แน่นอนว่าที่ดินตอนไหนเป็นของใครกันแน่ และถ้ามีโอกาสมุบมิบโมเม ว่าภูเขาภูนั้น แม่น้ำอันนี้ เป็นของเขาไม่ใช่ของเราเขาก็จะมุทะลุตันทุรังแย่งเอาไปจนได้ด้วยการเจรจา ซึ่งง่ายกว่าการรบพุ่ง เพราะเขามีกำลังรบเหนือกว่า และตระหนักดีอยู่แล้ว ว่าถึงอย่างไรไทยเราก็ต้องกลัวไม่กล้าโต้เถียงเท่าไร

หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่สี่บันทึกเหตุการณ์ตอนนี้ไว้หลายแห่ง ตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ครั้นเดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ขุนนางอังกฤษ ๔ นาย กับไพร่ ๑๕๐ คน มีที่แม่น้ำเกลิงขอ หลวงนายเดชกับพวกด่านได้เอาแผนที่ออกชี้แจงให้มิสเตอร์แกอันโจไร มิสเตอร์เลอเยแม็ง เมืองมะแหมน มิสเตอร์ยาซุตหกโบด์ และขุนนางอังกฤษดู ขุนนางอังกฤษว่าซึ่งไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จะแบ่งเขตครั้งนี้ จะต้องเอาภูเขาเป็นกลาง ถ้าน้ำห้วยไหลลงฟากเขาตะวันออก เป็นเขตแดนกรุง ถ้าน้ำไหลลงฟากเขาตะวันตกเป็นเขตแดนของอังกฤษ

หลวงนายเดช จึงตอบว่า จะเอาตามน้ำไหลนั้นก็ยอมให้เป็นแห่ง ๆ ด้วย บางแห่งต้นน้ำไหลออกจากภูเขาแขวงกรุงน้ำไหลลงข้างแดนอังกฤษ เหมือนอย่างแม่น้ำเกลิงขอ แม่น้ำแม่กษัตริย์ ต้นน้ำไหลออกจากภูเขาแขวงอังกฤษปลายน้ำไปลงแม่น้ำมีเขตแดนเมืองอังกฤษกระหนาบคาบเกี่ยวกันอยู่ ถ้าแบ่งเอาตามคำชาวด่านที่ได้เคยไปลาดตระเวนมาแต่ก่อน จึงจะถูกตองกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายขุนนางอังกฤษก็ยอมตามแผนที่ซึ่งทำกันไว้

ขุนนางอังกฤษว่าได้มาใกล้เขตกรุงแล้ว จะขอไปดูที่ตั้งแต่พระเจดีย์สามองค์ไปทางด้านเมืองสังขละบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ถึงด้านเมืองอุทัยธานี แล้วจะไปคอยหลวงนายเดชอยู่ที่เมืองอมรวดี กว่าหลวงนายเดชจะกลับมาแต่เมืองร่างกุ้ง จะได้ว่ากล่าวด้วยเขตแดนเมืองตาก เมืองอุทัยธานีต่อไป

หลวงนายเดช พระยาเกียรติ พระยาสিংหจักร์เพชร นายไพร่ ลงเรือกลไฟมาจากเมืองร่างกุ้ง ถึงเมืองมะแหม่น ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ อยู่ที่เมืองมะแหม่น ๘ วัน แล้วกลับมาเมืองอมรวดี พร้อมด้วยลุดแดนแนกกระแนกปรอน ถึงเมืองอมรวดี ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พบกับขุนนางอังกฤษ ซึ่งไปดูเขตแดนฝ่ายเหนือ พุดจาด้วยเขตแดนกับขุนนางอังกฤษ ได้ตกลงกันตามแผนที่ซึ่งตามนายด่านได้เคยลาดตระเวนมาแต่ก่อน

ครั้นมาถึง ณ วันอังคาร เดือน ๑ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ เดือนยญอารีกับต้นแบกโดยสารเรือเจ้าพระยาเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร เข้ามาถึงแจ้งว่า มิสเตอร์โยไรลีมาดูเขตแดน ปรวยกลับไปถึงแก่กรรม กอลอแนลฟิศ จึงให้กับต้นแบกรับการเรื่องเขตแดนต่อไปเมื่อเดือน ๒ เดือน ๓ ปีฉลู สัปตศก ได้ไปตรวจดูเขตแดนเห็นจะแจ้งตั้งแต่เมืองเพชรบุรีไปถึงแดนมะริด ตั้งแต่เมืองมะริดต่อแดนเมืองชุมพร

ขอให้ขุนนางไทยไปด้วย กับต้นแบกจะได้ชี้ให้ดูเป็นสำคัญ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพระรามพระพลสงครามนายด่านเมืองเพชรบุรีกับไพร่ ๕๐ คนไปด้วยกับต้นแบก ไปทางเมืองเพชรบุรี ไปถึงเมืองประจวบคีรีขันธ์ กับต้นแบกถากต้นตะเคียนจารึกอักษรอังกฤษไว้ที่ต้นตะเคียน เขาสิงขรหมอนเจ้าแห่งหนึ่ง ออกจากเขาสิงขรหมอนเจ้า ณ เดือน ๓ ขึ้น ๑ ค่ำ ไปถึงเขาปูน แขวงเมืองปะทิว

กับต้นแบก ได้ถากต้นไม้จารึกเป็นอักษรอังกฤษไว้อีกตำบลหนึ่ง แล้วไปเมืองกระถึงช่องกระในถากไม้ใหญ่จารึกเป็นอักษรอังกฤษไว้เป็นสำคัญอีกตำบลหนึ่ง แล้วกับต้นแบกก็ลงเรือที่เมืองกระไปเมืองมะริด”

รวมความแล้ว ฝ่ายอังกฤษเขาก็ส่งข้าราชการขุนนางมาแบ่งเขตแดน ซึ่งส่วนมากแล้วก็ทำตามความปรารถนาของเขาชอบใจตอนไหนก็ขีดต้นไม้จารึกอักษรว่าเป็นของอังกฤษ หากฝ่ายเรามีแผนที่เก่าแก่ไปได้แย้ง เขาก็อาจจะยอมบ้าง เพื่อจะได้ไม่ต้องทะเลาะกัน แต่ถ้าเราไม่มีหลักฐานไปได้เถียงกับเขา ก็ดูฝ่ายฝรั่งจะสามารถถากต้นไม้ได้ตาม

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จะแบ่งเขตครั้งนี้ จะต้องเอาภูเขาเป็นกลาง ถ้าน้ำห้วยไหลลงฟากเขาตะวันออก เป็นเขตแดนกรุง ถ้าน้ำไหลลงฟากเขาตะวันตกเป็นเขตแดนของอังกฤษ

หลวงนายเดช จึงตอบว่า จะเอาตามน้ำไหลนั้นก็ยอมให้เป็นแห่ง ๆ ด้วย บางแห่งต้นน้ำไหลออกจากภูเขาแขวงกรุงน้ำไหลลงข้างแดนอังกฤษ เหมือนอย่างแม่น้ำเกลิงชอ แม่น้ำแม่กษัตริย์ ต้นน้ำไหลออกจากภูเขาแขวงอังกฤษปลายน้ำไปลงแม่น้ำมีเขตแดนเมืองอังกฤษกระหนาบคาบเกี่ยวกันอยู่ ถ้าแบ่งเอาตามคำชาวด่านที่ได้เคยไปลาดตระเวนมาแต่ก่อน จึงจะถูกตองกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายขุนนางอังกฤษก็ยอมตามแผนที่ซึ่งทำกันไว้

ขุนนางอังกฤษว่าได้มาใกล้เขตกรุงแล้ว จะขอไปอยู่ที่ตั้งแต่พระเจดีย์สามองค์ไปทางด้านเมืองสังขละบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ถึงด้านเมืองอุทัยธานี แล้วจะไปคอยหลวงนายเดชอยู่ที่เมืองอมรวดี กว่าหลวงนายเดชจะกลับมาแต่เมืองร่างกุ้ง จะได้ว่ากล่าวด้วยเขตแดนเมืองตาก เมืองอุทัยธานีต่อไป

หลวงนายเดช พระยาเกียรติ พระยาสিংหจักร์เพชร นายไพร่ ลงเรือกลไฟมาจากเมืองร่างกุ้ง ถึงเมืองมระแมน ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ อยู่ที่เมืองมระแมน ๘ วัน แล้วกลับมาเมืองอมรวดี พร้อมด้วยลุดแดนแนนครณะนประอน ถึงเมืองอมรวดี ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พบกับขุนนางอังกฤษ ซึ่งไปดูเขตแดนฝ่ายเหนือ พุดจาด้วยเขตแดนกับขุนนางอังกฤษ ได้ตกลงกันตามแผนที่ซึ่งตามนายด่านได้เคยลาดตระเวนมาแต่ก่อน

ครั้นมาถึง ณ วันอังคาร เดือน ๑ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๑ เดือนยันยวารีกัปตันแบกโดยสารเรือเจ้าพระยาเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร เข้ามาถึงแจ้งว่า มิสเตอร์โยโรลีมาดูเขตแดน ป่วยกลับไปถึงแก่กรรม กอลอแนลพิศ จึงให้กัปตันแบกรับการเรื่องเขตแดนต่อไปเมื่อเดือน ๒ เดือน ๓ ปีฉลู สัปตศก ได้ไปตรวจดูเขตแดนเห็นจะแจ้งตั้งแต่เมืองเพชรบุรีไปถึงแดนมะริด ตั้งแต่เมืองมะริดต่อแดนเมืองชุมพร

ขอให้ขุนนางไทยไปด้วย กัปตันแบกจะได้ชี้ให้ดูเป็นสำคัญ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพระรามพระพลสงครามนายด่านเมืองเพชรบุรีกับไพร่ ๕๐ คนไปด้วยกัปตันแบก ไปทางเมืองเพชรบุรี ไปถึงเมืองประจวบคีรีขันธ์ กัปตันแบกถากต้นตะเคียนจารึกอักษรอังกฤษไว้ที่ต้นตะเคียน เขาสิงขรหมอนเจ้าแห่งหนึ่ง ออกจากเขาสิงขรหมอนเจ้า ณ เดือน ๓ ขึ้น ๑ ค่ำ ไปถึงเขาปูน แขวงเมืองปะทิว

กัปตันแบก ได้ถากต้นไม้จารึกเป็นอักษรอังกฤษไว้อีกตำบลหนึ่ง แล้วไปเมืองกระถึงช่องกระในถากไม้ใหญ่จารึกเป็นอักษรอังกฤษไว้เป็นสำคัญอีกตำบลหนึ่ง แล้วกัปตันแบกก็ลงเรือที่เมืองกระไปเมืองมะริด”

รวมความแล้ว ฝ่ายอังกฤษเขาก็ส่งข้าราชการขุนนางมาแบ่งเขตแดน ซึ่งส่วนมากแล้วก็ทำตามความปรารถนาของเขาชอบใจตอนไหนก็ขีดต้นไม้จารึกอักษรว่าเป็นของอังกฤษ หากฝ่ายเรามีแผนที่เก่าแก่ไปโต้แย้ง เขาก็อาจจะยอมบ้าง เพื่อจะได้ไม่ต้องทะเลาะกัน แต่ถ้าเราไม่มีหลักฐานไปโต้เถียงกับเขาก็ดูฝ่ายฝรั่งจะสามารถถากต้นไม้ได้ตาม

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สบายใจ ไม่เห็นมีจารึกในพงศาวดารเลย ว่าขุนนางไทยเราได้ไปถากต้นไม้เป็นอักษรภาษาไทยไว้ที่ไหนบ้าง

ทางมหาอำนาจฝรั่งเศสเขาก็เล่นไม้เดียวกัน คือส่งข้าราชการมาทำสัญญาเขตแดน แล้วก็เชิญเราไปร่วมปักเขตกับขุนนางของเขา เอาเปรียบได้ที่ไหนก็เอาที่นั่น

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ บันทึกต่อไปว่า

“ทรงพระราชดำริว่า ลำแม่น้ำโขงเขตแดนติดต่อกับเขมร ญวน เดียวนี้ ฝรั่งเศสไปทำแผนที่สระเวย์ลำแม่น้ำโขงแต่ฝ่ายเดียว ฝ่ายเราจะไม่ทำไว้บ้างก็จะไม่ชอบ จึงโปรดฯ ให้พระพิเทศพานิชสืบจ่างหาอังกฤษที่เคยทำแผนที่ พระพิเทศพานิชหาจ่างได้มิสเตอร์โดยชกคนหนึ่ง ราคาเดือนละ ๑๘๐ เหรียญ ส่งเข้ามา

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพระภุชงค์ ไปกับมิสเตอร์โดยชก อังกฤษได้ทราบถวายเป็นมงคลไป ณ วันอังคาร เดือน ๒ แรม ๙ ค่ำ ขึ้นไปทำแผนที่ตั้งแต่เมืองฝ่ายเหนือ ไปเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองเชียงของเมืองหลวงพระบาง ลงมาตามแม่น้ำโขงถึงเมืองมุกดาหาร

ฝ่ายข้างเมืองญวน เมื่อวันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ อัครมหาราชเดลากรอนเด ให้ทหารไปตีเอาป้อมใหญ่เมืองวินลอง วันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ให้ทหารไปตีเอาเมืองโจฎก ณ วันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ ให้ทหารไปตีเอาเมืองบันทายมาศ ญวนไม่ได้สู้รบ ทั้งเมืองเสียทั้งสามตำบล

ในเดือน ๒ นั้น โปรดฯ ให้พระราชเสนาหลวงเสนารักษ์ หลวงสุริยามาตย์ สามนายออกไปเมืองพระตะบอง ได้พร้อมด้วยพระยาพระเขมรและฝรั่งเศสปักเขตแดนกัน พระราชเสนากราบถวายเป็นมงคลไป ณ วันเดือน ๒ ขึ้น ๔ ค่ำ ไปถึงเมืองพระตะบอง ณ วันเดือน ๒ ขึ้น ๑๕ อัครมหาราชเดลากรอนเดแต่งให้ มองซิเออร์เดอดูเนจ มองซิเออร์เปรวอซัง เม มองซิเออร์โยริง สามนาย

องค์พระนโรดมจัดให้พระยาพหุลเทพ พระยานุชิตภักดี พระยาศรีสุนทรเทพ สามนาย มาพร้อมกันที่เมืองพระตะบอง ไปเมืองนครเสียมราฐ ได้พร้อมกันกับพระยาายกกระบัตร พระมหาดไทย พระภักดีสุนทรปักเขตแดนที่ถนนพรหมศก ต่อเขตแดนเมืองซีแครง ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ลงหลักศิลาทั้งสองฟาก ล้ำคลองอยู่กลาง เขตแดนต่อขึ้นไปข้างเมืองลาว ก็ได้ตกลงกันตามแผนที่ ซึ่งอัครมหาราชเดลากรอนเดทำไว้หาได้ปักไม่ การปักเขตแดนก็เป็นอันยุติกัน”

งานพิธีโสกันต์ครั้งที่สองซึ่งนายทอมสันได้รับเชิญไปชมนี้พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ บันทึกไว้สั้น ๆ ว่า

“โสกันต์ พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอห้าองค์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ลุดักราช ๑๒๒๙ ปีเถาะ นพศก เป็นปีที่ ๑๗ ครั้นมาถึง ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ ได้ตั้งพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร พระองค์เจ้าเสมอสมัยหรรษา พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ พระองค์เจ้าวาริรัตน์กัญญา พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าวิไลย ในพระบวรราชวัง พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๓๐ รูป เวลาบ่ายตั้งกระบวนแห่ไปฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ทั้งสามวัน รุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ แห่มาโสกันต์ แล้วแห่สมโภชวันหนึ่ง กระบวนแห่และเครื่องเล่นร่ายทางคล้ายกับโสกันต์ใหญ่ แต่มีนางเชิญเครื่องมยุรฉัตรสำหรับเดี่ยวแต่ราชยานหน้า”

ตกลงแล้วก็ไม่ใช่พระเจ้าหลานเธอ ห้าองค์ตามที่นายทอมสันเข้าใจ แต่เป็นพระเจ้าลูกเธอเสียดีองค์ มีพระเจ้าหลานเธอ คือพระองค์เจ้าวิไลย อยู่เพียงองค์เดียว เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงทรงจัดพิธีโสกันต์ให้ในพระราชวังบวร แทนที่จะเป็นในพระราชวังหลวง ก็ยากที่จะเข้าใจ

ขณะนั้นสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ได้สวรรคตไปแล้ว บางทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ อาจจะต้องการแสดงความเมตตากรุณาต่อโอรสธิดาของพระอนุชาเป็นพิเศษ จึงทรงจัดให้เช่นนั้น

พระองค์เจ้าชายกฤษดาภินิหารนี้ประสูติในเจ้าจอมมารดากลิ่น ภายหลังในรัชกาลที่ ๕ เป็นกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ทรงเป็นราชทูตประจำกรุงลอนดอนและกรุงวอชิงตัน และดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล และกระทรวงโยธาธิการ ถึงรัชกาลที่ ๖ ได้เลื่อนเป็นกรมพระนเรศวรฤทธิ์ สมุหมนตรีเสนาบดีกระทรวงมูรธาธร ทรงเป็นพระโอรสของรัชกาลที่สี่ที่สำคัญมากองค์หนึ่ง และเป็นต้นตระกูล กฤดากร ณ อยุธยา

พระองค์เจ้าหญิงเสมอสมัยหรรษานั้น ทรงมีบุญน้อยกว่ามาก ประสูติในเจ้าจอมมารดาไลย และเมื่อพระชันษาได้เพียง ๑๖ พรรษาก็สิ้นพระชนม์ ด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ พระองค์เจ้าหญิงอนงค์นพคุณนั้นประสูติในเจ้าจอมมารดาเอม ก็บุญน้อยเช่นเดียวกัน มีพระชนมายุแค่ ๒๖ พรรษาก็สิ้นพระชีพ

พระองค์เจ้าหญิงวาริรัตน์กัญญานั้น เป็นธิดาในเจ้าจอมมารดาแก้ว ทรงมีพระชนมายุยืนนานมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ สิ้นพระชีพเมื่อพระชันษาได้ยืนยาวถึง ๗๘ พรรษา

ส่วนองค์สุดท้าย พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิไลยทรงกัลยานั้น หนังสือตำนานวังหน้าบันทึกไว้เพียงว่า ประสูติ ณ วันจันทร์ แรม ๖ ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ ในเจ้าจอมมารดาขลิบ และสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ มีพระชนมายุยืนนานเท่าใดไม่ทราบแน่

นายทอมสันเล่าว่า เมื่อถึงเวลาที่เขาจะต้องเดินทางออกจากกรุงสยาม กลับคืนสู่กรุงสิงคโปร์ ก็ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานตัวค่าเดินเรือให้แก่เขาตามที่ได้ตรัสไว้ และยังพระราชทานของกำนัลเป็นลูกผลไม้ทองคำทำด้วยทองคำ และหีบบุหรีชิการ์ขนาดใหญ่มีลวดลายทองประดับสวยงาม และได้ทรงเขียนเป็น

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จดหมายส่วนพระองค์อีกด้วย เพื่ออธิบายเหตุผลต่าง ๆ เกี่ยวกับประเทศ เขมรตามที่ได้เคย สันทนาด้วยก่อนแล้ว

นายทอมสันนำพระลายลักษณ์อักษรนี้มาลงในหนังสือของเขาเพียงย่อหน้า เดียว นำเสียดายที่ไม่ได้ลงทั้งฉบับและผู้เขียนก็ไม่ทราบว่าจะนายทอมสันได้เก็บจดหมายของ พระเจ้าแผ่นดินฉบับนี้ไว้หรือหายสาบสูญไปแล้ว ข้อความที่พิมพ์ลงเป็นภาษาอังกฤษมีดังนี้

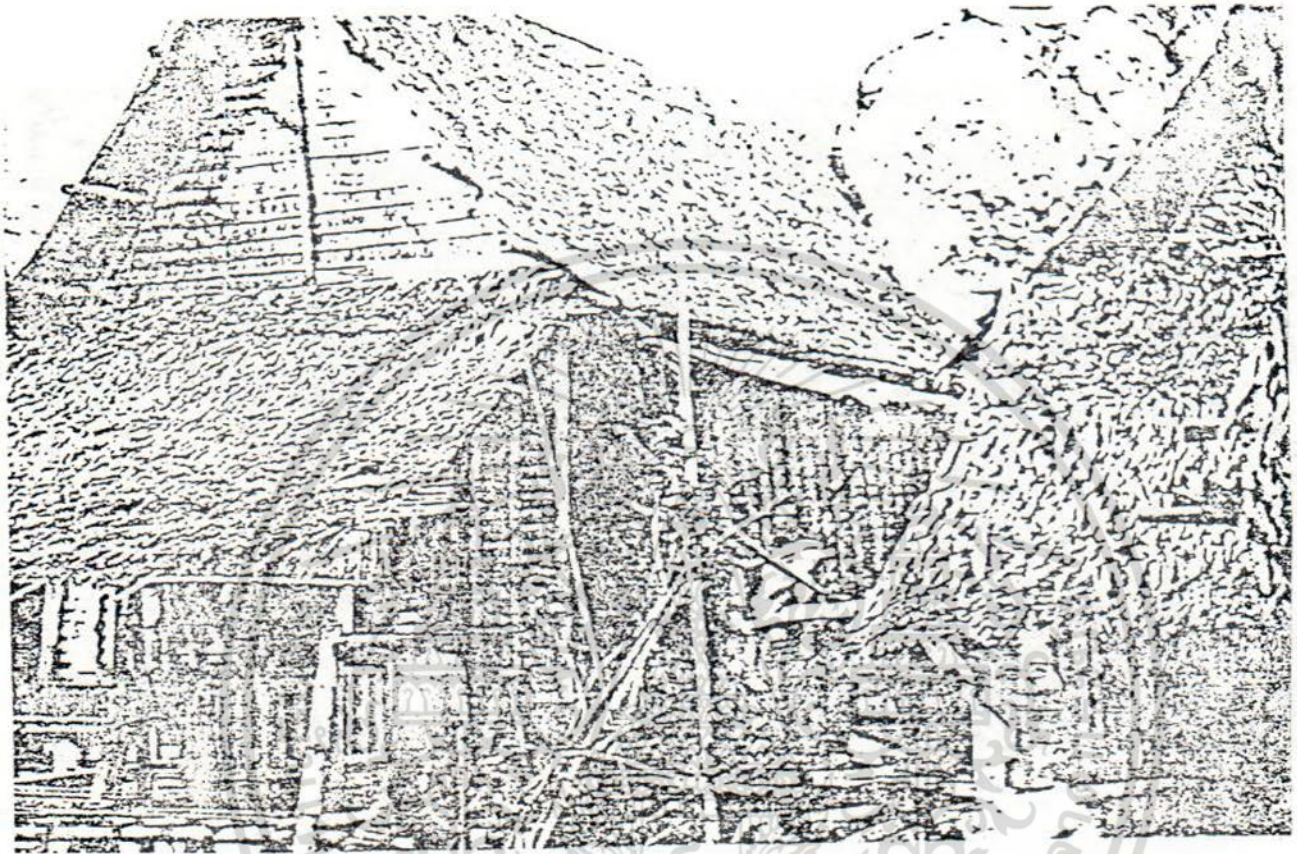
"I beg to take from you a promise that you should state everywhere verbally, or in books, and newspapers, public papers, that those provinces Bhattabong and Onger, or Nogor Siam, belonged to Siam continually for eighty-four years ago, not interrupted by Cambodian princes of Cochin China. The fortifications of those places were constructed by Siamese government thirty-three years ago. The Cambodian rulers cannot claim in these provinces, as they have ceded to Siamese authority eighty-four years ago"

ตัวนายทอมสันเองนั้น หลังจากกลับไปอยู่ที่สิงคโปร์ได้ไม่นาน ก็เดินทางบุก บันไปถึงเกาะไต้หวันและเมืองจีน ตามประสา นักผจญภัยซึ่งอยู่กับที่ไม่ได้ แต่ในที่สุดก็ กลับไปใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ทำนากับภรรยาและลูกในกรุงลอนดอน ตั้งร้านถ่ายรูปประกอบอาชีพและพิมพ์หนังสือหลายเล่มเกี่ยวกับประสบการณ์ของเขาในเอเซียจนกลายเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

เป็นที่เคารพนิยมของราชวงศ์อังกฤษได้รับแต่งตั้งเป็นช่างถ่ายรูปหลวง และเป็นอาจารย์ผู้บรรยายเกี่ยวกับการถ่ายภาพสำรวจที่ราชสมาคมภูมิศาสตร์ เขาได้รับเหรียญทองจากพระนางเจ้าวิกตอเรีย เพราะผลงานการถ่ายภาพในประเทศจีน ได้รับรางวัลสูงสุดจากนิทรรศการกรุงปารีส และได้เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในราชสมาคมภูมิศาสตร์

มีอายุยืนยาวอยู่ถึง ๘๔ ปี จึงถึงแก่กรรม ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ที่เขาได้มีโอกาสไปถ่ายภาพพิธิโสกันต์ เมื่อพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๒ พรรษา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ชีวิตชาวสยามในชนบท ที่นายทอมสันได้พบเห็นและถ่ายรูปไว้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

อีกภาพหนึ่งของชีวิตชาวสยามในสมัยโบราณ พระภิกษุสองรูป ยืนตัวตรงถ่ายรูปพร้อมกับ
ลูกศิษย์วัด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เจ้าฟ้าพระองค์หนึ่ง มีผู้รับใช้หมอบคอยพัดให้ทรงเย็นสบาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้